

„Ко пелен није гутао, / Тај не зна шта је радост...“ Ј. Ј. Змај

Међу нашим песницима друге половине XIX века, обимношћу и разноврсношћу опуса, снагом свог књижевног и ванкњижевног утицаја, испредњачио је Јован Јовановић Змај. Стога је један лирик, који ће почетком наредног века и сам постати „кнез песника“ своје генерације, српски романтизам назвао Змајевим добом. Но, Змај није само личност која је дала боју и тон овој епохи, већ и највећи породични песник српске лирике и до данас најпопуларнији и најчитанији наш песник за децу. Поезија за децу представља и у XXI веку можда најживљи део његовог стваралаштва, који шармантно и с много грације надживљава све надлазеће стилове и епохе. Од свих бића на свету, склоних сталним преображајима и променама идентитета, дете је, изгледа, најдоследније и увек слично себи, барем док је дете. А српско дете задојено је Змајем као најранијим нашим књижевним другом.

Змај је био једна од ретких личности која је могла да се испољи у различитим песничким талентима (као изразити лирик, као сатиричар и национални бард, дечији песник) и да при томе сваки тај вид има посебну поетику и песнички језик. Његовим радом се гласала српска култура, у свему што јој је било важно и до чега јој је стало, једнако на књижевном, политичком, друштвеном и националном плану. Кроз све те димензије његовог рада просијавало је Змајево родољубиво, богољубиво и човекољубиво биће, увек доследно себи и Српству, које је умело да мрзи само једно – непријатеља свога рода.

Мада је његова ангажована и политичка поезија, инспирисана актуелним догађајима, често називана „новинарством у стиховима“, ова лирика је у свом времену вршила значајну друштвену функцију, њоме је величао љубав према својој земљи, бранио угрожене идеале слободе, правде и националне слоге. Добрим делом је управо њоме и стекао велику популарност и престижну позицију националног барда романтизма, на којој су му завидели они који су себе сматрали већим песницима. Но, није народ погрешио у својој прокламацији, јер се значај једног песника не одређује искључиво литерарним критеријумима, већ и сагледавањем живота, улоге и утицаја коју је његова целокупна личност вршила у свом времену, и то доследно, до последњег покрета духа и пера.

Иако дечија поезија чини значајан део Змајевог стваралаштва, он је почео да је пише тек у позно доба. Пре ње у Змајевој лирици ишчитавамо најпре сањани, а потом и остварени сан о љубави и породичној идили. Интимна лирика, чедна, чиста и патријархална, пронела је осећање дубоке повезаности и јединства са породицом, али и са српским народом и човечанством уопште.

Знаменита збирка интимне лирике, *Булићи*, која пева о остварењу сна о срећној љубави, има сетан и меланхоличан почетак: „Мрачни, кратки дани/Суморно јесење/На небу облаци/На срцу камење“. Улазак драге у песников универзум доноси ведрину. Песника обузима осећање животне радости које мења поглед на цео свет, о чему сведоче и чувени стихови „Ала је леп/Овај свет“. *Булићи*, књига љубави и среће, иако има мрачан почетак, и повремено дубоке сенке сумње (као у *Булићу* „Љубим ли те“), завршава се у знаку светлости. Међутим, у *Увеоцима*, сведочанству о смрти и тузи, лирски субјекат залази у најгушћу таму губитка и очајања. Из ништавила космичких размера („Мртво небо, мртва земља/Не мичу се магле сиве/ Мртви дани, мртве ноћи/ Само боли јоште живе.“ *Увелак VIII*) тек повремено просијава наднебесна светлост. Ова инверзија истиче различит квалитет светлости у два збиркама. У *Булићима* она је овоземаљска, мада доживљај драге задире у метафизику, симболизује срећу огледања у вољеном као у себи самом и извору смисла. У *Увеоцима* представљано је блаженство остварено стапањем душа умрлих у надземаљској светлости.

И поред свега, када Змаја посматрамо у ширем амбијенту, он је и у најтежим тренуцима видео светлост која представља израз метафизичке ведрине коју није могла да избрише ни суза, ни бол. У *Увеоцима* је указано на песников излаз из несносне патње који је пронашао у окретању ка свој српској деци. Овакву утеху у надилажењу интимног губитка проширивањем осећања сародности и припадања и спајањем двеју највећих, а логично преплетених љубави – према Српству и према породици, Змај је обзанино управо гласом своје деце:

„Сад често у сну чујем
Дечице моје глас:
„Где год је Српче које,
Љуби га, ради нас!“

И тог је гласа тако
Рајски утешна моћ,
Од гласа тог се ведри
Жалости моје ноћ.“

(Увеоци, LXIX)

Тако се на месту његове изгубљене породице појавио род по крви, наслеђу, светињама и идеалима, насупрот прошлости – будућност и вечност. Тај последњи увелак велика је међа јер представља Змајев прелаз од интимне лирике ка лирици колективног и универзалног надахнућа, а такође и према дечијој лирици. Било је то нова афирмација живота и смисла на надличном нивоу. Најпотпуније и најплеменитије сведочанство овог преображаја представља мисаона песма *Светли гробови*. Написана поводом прве годишњице од смрти Змајевог песничког друга Ђуре Јакшића, ова песма носи суму Змајеве песничке филозофије. Она укида границу и истиче јединство и континуитет живих и умрлих и неуништивост идеала, славећи њихову нераскидиву повезаност, као и важност порука коју мртви шаљу живима и које живи шаљу мртвима. Из Змајевог уверења да „колевке нису раке, већ колевке нових снага“ рађа се и његова поезија за нараштаје који долазе, оне којима упућује своју очинску реч. Змај прати и слика дете кроз цело његово детињство, од колевке, од „Таши-таши-танана“, па све до момаштва и девојаштва, до првих судара са животом. Дечији свет у његовим песмама је читав универзум, са свиме што му припада: играма, играчкама, школом, животињама, породицом... Сликао је једнако спољашњи и унутрашњи дечији живот, онај ведри детињи немир и радозналост, али и прве сузе и болове. Тај дечији свет је тако жив и истинит, да се деца препознају у песмама, осећају да су песме о њима, и да их то слика онај ко их безрезервно воли и разуме.

Змај је разумео детињу душу. Знао је да распозна битне и трајне дечије одлике, због чега је успео да издвоји неколико карактера и да их типизира, тиме им подаривши вечни живот лирских јунака. Ту су деца са новим оделима и играчкама која цело своје детињство проведу у игри и забави, али и она која осећају неправедност живота још од малих ногу. Змај их је све подједнако волео, а према деци која су се рано упознала са борбом и патњом, као што је мали Ђука, гајио је посебну топлину:

„Пак се узда, пак се нада,
И савлада триста јада,
Нити плаче, нити кука
Мали Ђука...“

Све Змајеве велике љубави стачу се у његовој поезији за децу. Као резултат песникових најсветијих идеала и трагичних губитака рађа се ова тековина српске културе највишег реда и значаја, која већ више од века омеђује детињство наше деце. Материна маза, Мали Јова, Мали коњаник и многи други, сви су они ликови и хероји наших живота. Чика Јова је наш први учитељ, надахнитељ и градитељ наших душа и, у том смислу, отац свих нас. Змај то није само својим делом, већ и личношћу, јер сведочи како се несрећа, и она највећа, превазилази, надилази и претаче у грумење злата. У тој љупкости, снази и грацији, у том поетском приступу и разумевању детета, остао је ненадмашен и дан-данас.